

L'any 1984 suposà, en certa manera, el "redescobriments" d'un jaciment arqueològic bagenc, ben important per les investigacions respecte al món antic de les nostres comarques, i que ha sofert al llarg del temps diferents èpoques

d'abandó gairebé total. Es tracta de *Boades*, situat al municipi de Castellgalí.

DOVELLA vol contribuir a la tasca de divulgació d'aquest punt tan interessant pel coneixement de la nostra història antiga, i ho fa concretament

de dues maneres. D'una banda, presentant dins la revista un parell de treballs referents a Boades, fent un tractament arqueològic i didàctic del jaciment. D'una altra, amb l'exposició "*Boades i la història antiga al Bages*".

EL JACIMENT ÍBERO-ROMÀ DE BOADES (CASTELLGALÍ-BAGES). LES DARRERES EXCAVACIONS

Joan Galobart i Badal

Aquest article presenta, des d'un punt de vista essencialment arqueològic, l'estat actual de Boades. Per això, fa un recorregut previ per la història del jaciment, a través del qual es pot situar posteriorment aquells treballs més recentment efectuats, en concret les excavacions de l'any 1984. Joan Galobart, l'autor, és estudiant d'Arqueologia a la Universitat Central de Barcelona. Ha publicat alguns treballs a DOVELLA, tots ells centrats en l'estudi del passat arqueològic de la nostra comarca.

El passat any 1984, tingué lloc a l'estació arqueològica bagenca de *Boades* (Castellgalí)(1), una campanya de prospecció dividida en dues etapes, al mes de març i a la tardor(2). Situem aquestes darreres excavacions dins el context global del jaciment, el tractament del qual l'encetarem parlant de la seva història com a punt reconegut d'interès arqueològic.

HISTÒRIA DEL JACIMENT

Boades, com ja molts de vosaltres sabeu, és un barri rural que pertany al municipi de Castellgalí (Bages), situat al costat esquerre del riu Llobregat poc abans que les seves aigües es barregin amb les del seu afluent Cardener. El jaciment es troba en terrenys de les masies Can Cadevall i Can Vilaseca, conformat geològicament per materials quaternaris d'al·luvió, i té per límit màxim, als costats de ponent i del nord, el curs fluvial, que presenta un ampli meandre en aquell sector. Coordenades geogràfiques: 1°51'50" longitud est per 41°45'5" latitud nord(3).

La seva fertilitat arqueològica li ve donada per l'ocupació que va tenir en les èpoques ibèrica i romana (i posteriors també, malgrat que aquí

no ens n'ocupem). Les restes més notables arribades fins als nostres dies corresponen al moment romà, en el qual hi fou construïda una vil·la imperial ben notable.

És lògic que un indret així despertés la curiositat dels erudits ja des de força temps enrera, interès a voltes amanit pel romanticisme pseudo-científic que inspiraven antigament les restes del passat. Tenim una primera constància escrita d'això, en la carta que A. Duran i Sanpere escrigué a Joaquim Sarret i Arbós, aleshores arxiver de Manresa, en la qual li comenta les impressions que li causà una visita feta l'any 1917 al nostre jaciment: "...es tracta efectivament d'una estació romana molt important amb gran abundància de ceràmica romana llisa i sigil·lata i rastres de construccions, alguna de les quals es conserva en sa major part, com és una torra quadrada que serveix actualment de pallissa i que sembla una torra sepulcral del tipu de la de Lloret, i altre troç d'edificació amb finestral, més destruïda i per lo tant més difícil d'identificar". (sic). Sembla que ja anteriorment s'havien portat a terme certes prospeccions al jaciment, de les quals en descobrim l'abast real.

Un mossèn manresà, en Valentí Santamaria, capdavanter de la Sec-

ció Arqueològica del Centre Excursionista Montserrat, fou qui es preocupà de manera decisiva per Boades. Per als primers anys trenta, i com a primera acció veritablement transcendent pel futur de la vil·la, gestionà amb l'entitat barcelonina "Amics de l'Art Vell" la consolidació i posterior restauració d'un petit monument a modus de *cella*, que creïren romà i el catalogaren com a sepulcre(4). La part diguem-ne "científica" d'aquesta tasca anà a càrrec del prestigiós arqueòleg Josep de C. Serra Ràfols i de l'arquitecte Joan Roure. Aquests treballs gaudiren d'una certa popularitat i foren seguits de prop pels arqueòlegs de l'època (J. Colominas, A. del Castillo, Bosch Gimpera), tal i com a les darreries de l'any 1932 reflectí la premsa manresana, bo i comentant una visita a Boades d'alguns d'aquells personatges. L'acció legal empresa concedí per compra l'usufruit del monument restaurat als "Amics de l'Art Vell", els quals es comprometeren a preservar-lo de qualsevol destrucció; mercès a aquest fet ens ha arribat als nostres dies.

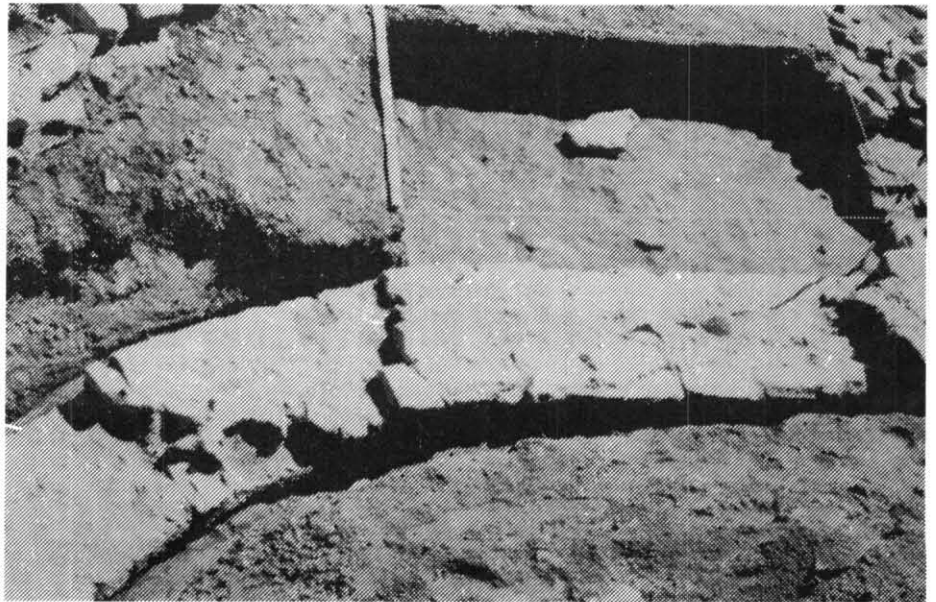
Valentí Santamaria encetà aleshores i de manera sistemàtica, amparat pel Servei d'Investigacions Arqueològiques de l'Institut d'Estudis Cata-

lans, l'excavació del jaciment, que prosseguí fins a la guerra civil, on es va interrompre. Es veu que fins i tot tenia un obrer llogat per a treballar-hi ininterrompudament, mentre ell s'ocupava de la supervisió i direcció de la feina. A més, alguns afeccionats participaren també en les tasques de recerca. Val a dir que arran d'aquestes prospeccions s'exhumà una part important de la vil·la romana, amb una colla d'estructures de les quals en posseïm algunes fotografies i un plànol, (conservats al Museu de Manresa) però que són de difícil interpretació amb tants migrants testimonis. Perquè, lamentablement, les antigues restes foren, posteriorment, desmuntades i es procedí a la plantació d'oliveres en aquell punt.

Un bon lot de materials, guardats al Museu de Manresa, donen fe dels treballs esmentats i també de la riquesa de la vil·la pel que fa principalment a les restes ceràmiques, però sense oblidar l'apartat musivari (fragments de mosaics de teselles amb motius geomètrics), les monedes (de les quals poques ens han arribat, si bé sembla que l'excavació en forní abundants), així com altres restes d'estucs pintats, fragments de vidre, de metall. Aquesta col·lecció de materials sofrí les conseqüències dels diferents moments d'oblit que va partir el museu manresà. Així, la pèrdua de l'inventari del museu en ésser tancat al morir el seu director V. Santamaria (finals dels anys 60), fa que actualment en desconeguem la composició exacta.

Ja hem dit que els treballs restaren aturats arran de la comtesa civil. El nostre jaciment visqué una llarga època d'obliança total fins a la dècada dels anys setanta. L'any 1978 l'arqueòleg manresà Miquel Cura hi portà a terme una petita excavació, a l'erm del costat d'on treballà en Santamaria. Si volem ser un xic crítics, cal dir que aquestes noves prospeccions foren realitzades sense una mínima planificació respecte al futur de Boades, ni la necessària perspectiva globalitzadora que el jaciment requeria. Afegim-hi que la tasca de Cura restà inèdita pel que fa a la publicació dels resultats assolits.

I passem a l'any 1984 per tal de completar la llista de monuments en que el jaciment ha estat objecte d'excavació. Aquesta darrera intervenció ha tingut un motiu que reclamava urgència: els camps fèrtils arqueològicament entraven dins el recorregut planificat per la instal·lació

Aspecte de l'excavació de l'exedra, el mes de març de 1984. Observi's la carta oberta a la cara exterior del

mur absidiat, abans d'arribar al nivell de la banqueta que fonamenta la paret. (Foto: E. Sánchez)

d'un tuberia col·lectora de salmorres, que portaria els residus salins de les explotacions potàssiques al mar; a més, es projectava construir-hi una petita estació depuradora.

La premsa manresana féu ressò de l'amenaça que això suposava per Boades, en una sèrie de reportatges que conseguiren crear una certa sensibilització popular entorn al tema (5). De tot això se n'assabentà l'encara jove *Servei d'Arqueologia de la Generalitat*, creat l'any 1981, el qual procedí a iniciar el procés de declaració de Boades com a *Monument Històric-Artístic*. Calia, per això, conèixer l'abast espacial del jaciment, bo i establir-ne la seva delimitació precisa. A aquesta tasca s'han dedicat els treballs arqueològics empresos l'any 1984. Al mes de març hi treballà un grup, sota la direcció d'Eduard Sánchez, Antoni Daura i Lluís A. Guerrero, formant part de l'anomenat "Pla contra l'atur" de la Generalitat de Catalunya (6). Posteriorment, als mesos d'octubre i novembre, la tasca prosseguí, afegint-s'hi ara Dolors Pardo i Joan Galobart en la coordinació de les excavacions.

Feta aquesta introducció respecte la història de les investigacions a Boades, entrem ja a l'estudi del jaciment.

L'OCUPACIÓ IBÈRICA

Del material conservat al Museu de Manresa, un lot de ceràmiques gregues (àtiques la majoria), és el que ens dóna la cronologia més antiga, que per M. Cura aniria del segle VI al I a.C (7). L'establiment humà

posseïdor d'aquestes terrisses, seria el primer situat a Boades, en l'estat actual de la investigació. Què en sabem d'aquesta gent? Diguem ja d'entrada que ben poc, a part d'un estudi recent de les ceràmiques esmentades, fet (al menys iniciat) per Miquel Cura, encara no ha vist la llum pública (8). No tenim, fins ara, cap estructura a Boades que pugui correspondre a l'alta cronologia del segle VI. De fet, seria ben interessant conèixer les característiques d'aquests moments fundacionals (no hi ha per ara indicis d'ocupació anterior a aquesta).

Un moment avançat dins la cultura ibèrica, si bé ja en època romana, ens és permès de seguir-lo mercès a les darreres excavacions de la tardor de 1984. Fou aleshores que es localitzaren tres *sitges*, curulles de materials ibèrics de darreries del s. II a. C. L'anomenada *sitja n.º 1*, forní les peces més interessants: un *Kalathos* amb restes de pintura, un bol de ceràmica grisa ibèrica (imitació de la forma 21 de la classificació de Lamboglia), així com una gerra obrada també en terrissa grisa i de perfil biconcònic (ceràmica anomenada *grisa emporitana*, o *grisa de la costa catalana*), com a material millor conservat. Aparegué, tanmateix, una bona colla d'ossos d'animals, del quals en destaquen les mandíbules i les extremitats, aquestes amb els seus components en connexió anatòmica (dada que ens confirma que la *sitja* no fou violada des del seu ompliment).

La *sitja n.º 2* estava reomplerta en les seves tres quartes parts de pe-

dres. Només al darrer nivell aparegueren bocins ceràmics i ossos de senglar, així com una gran llosa circular, ben tallada, que podria ésser la tapadora d'aquest dipòsit.

Una gran bossada de cendres barrejada amb pedres, era l'element definidor del primer nivell de la *sitja* n.º 3. Després, fins a la seva base, tan sols alguns trossos de terrissa.

Cal dir que aquestes *sitges* presenten encara certs interrogants que caldrà resoldre en properes investigacions. La seva funció concreta se'n amaga de moment, i serà precís localitzar noves estructures amb les quals les poguem relacionar, i que ens ajudin en la seva interpretació.

Una altra informació sobre l'ocupament ibèric a Boades, ens ve donada per l'aparició d'uns materials d'aquella cronologia, en una cala dels sondejos de març de 1984. Es realitzà a la part meridional del jaciment en una terrassa inferior respecte el nucli de la vil·la (que posteriorment comentarem). En ella s'hi exhumaren terrisses datades provisionalment als segles III-II a. C; en destaca la vora d'una gerra grissa amb decoració *estampillada*. A sota, hi aparegué un bon paviment fet amb petites graves(9).

L'ESTABLIMENT ROMÀ

Les darreres excavacions (any 1984), ens han proporcionat unes dades importants, que caldrà seguir treballant, respecte l'establiment romà a Boades. Així, aparegueren ben a prop de les *sitges* ibèriques, unes restes molt malmeses per l'acció continuada de la rella, que contenen *tègules* romanes del tipus més antic (republicanes), i terrisses comunes (no sigil·lates). Ens podem trobar, doncs, en el punt (o en un dels punts) en el qual hi hagué una romanització de formes més antigues ibèriques. Fet aquest ben important, si tenim en compte el desconeixement actual de la forma en que es portà a terme, en aquesta zona, l'assimilació per part dels íbers (la gent del país), dels nous models (culturals, econòmics, polítics) romans.

El forn: A poca distància d'aquestes troballes romano-republicanes, hi ha un forn de terrissa, en terrenys de Cal Roc. A manca d'una excavació en extensió, els sondejos de març de 1984 localitzaren part de la seva cambra circular, així com un agrupa-

ment de *tèquiles*, que fa pensar que eren aquestes les peces fabricades al forn (10).

L'exedra: Ja situats al nucli pròpiament de la vil·la imperial romana, davant de can Cadevall i can Vila-seca, una resta constructiva en destaca pel seu estat de conservació: l'*exedra* o cambra absidiada.

Conservada en bona part de manera no menys que miraculosa, es tracta d'un tipus de construcció no massa extrany en el món romà. Consisteix en una cambra tancada pel costat nord per una paret absidiada semi-circular, del tipus anomenat *exedra*. Aquesta estructura degué ser ben important dins l'articulació de la casa, donades les seves característiques. D'ella en conservem el mur absidiat en una alçada ben notable (màxim: 4 metres), si bé la meitat septentrional fou desmuntada encara no fa una centúria. Tenia tres grans finestres, dels quals en resta un de sencer i l'arrencada d'un altre.

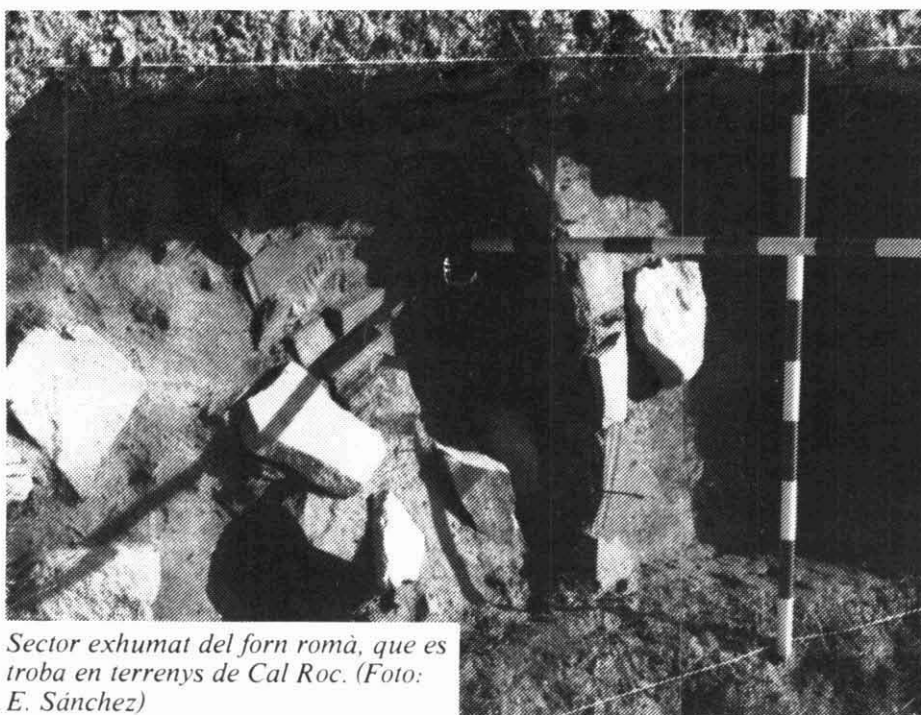
Les prospeccions que s'hi feren l'any passat, juntament amb les adquisicions tècniques que s'hi han vessat, semblen confirmar la seva factura romana (11) El tipus d'aparell no és pas exclusiu d'aquella cultura, però diferents raons l'hi situen, sembla que amb escàs marge d'error. D'una banda, cap tipus de construcció posterior (medieval) s'adapta a les seves característiques. Els grans finestres i l'escàs gruix de les parets, d'altra banda, no lliguen amb una funció militar; mentre que l'orientació (no vers llevant), i la forta incidència de la llum al seu interior, a

través de les àmplies obertures, és contraposada als tipus constructius dels temples medievals (orientats vers llevant i amb interiors foscos).

—*Les excavacions de mossèn Santamaria*: Davant mateix de l'*exedra*, en un camp ara plantat d'arbres, mossèn Valentí Santamaria hi descenterrà una bona part de les estructures de la vil·la. Sembla ser (algunes fotografies conservades a l'Arxiu de la Ciutat de Manresa ens poden orientar) que s'exhumaren forces habitacions, alguna decorada amb estucs policromats a les parets i mosaics al terra. Algunes *sitges* trenquen l'ordenada estructuració dels murs; una notícia molt posterior ens parla també de l'aparició d'un *dobte forn ibèric*.

Al costat mateix d'aquest camp, ja hem parlat de l'excavació que Miquel Cura hi portà a terme l'any 1978. Els seus treballs consistiren en exhumar noves restes constructives, entre les quals en destaca un *lacus* (dipòsit de líquids), així com un *hipogeu*, del qual caldrà encara confirmar la seva possible datació romana.

El sepulcre: A uns 100 metres cap el sud del nucli del jaciment romà, hi ha el sepulcre abans esmentat. Consta d'una petita *cel·la* de planta rectangular, amb coberta de volta de canó i teulat a doble vessant. Tot plegat és força petit (mesures exteriors: 5'10 per 5'60 ms, amb una alçada màxima de 5 ms.). A la seva part inferior hi ha un bassament de grossos carreus, ben tallats i fent una motllura. Sembla que la porta era a la cara oest, ja que a la part frontal hi

Sector exhumat del forn romà, que es troba en terrenys de Cal Roc. (Foto: E. Sánchez)

ha un rebaix rectangular, on segurament hi era encabida la làpida amb la dedicació del monument.

En els treballs ja citats dels primers anys 30, s'hi efectuaren algunes operacions: restauració de les parets, enderroc d'un arc que sostenia un pis superior, reconstrucció de la teulada a doble vessant, a l'ensems que s'obrí una porta a la banda de ponent, bo i tancat la que estava al costat oposat. S'excavà a l'interior, apareixent-hi diverses *sitges* obertes directament al sòl, anteriors a l'erecció de l'edifici, com ho demostra el fet de ficar-se per sota dels seus fonaments; alguna, fins i tot ultrapassa l'ambit del sepulcre. Tot i no aparèixer cap material representatiu per confirmar-ho, Josep de C. Serra Ràfols les considerarà ibèriques (12).

La Torre del Breny: Cal esmentar, si bé aquí sols ho farem de passada, un altre monument funerari romà proper a Boades, i ben conegut per tot-hom: la *Torre del Breny*. D'ell avui sols ens resta la part corresponent al bassament, perquè l'any 1870 fou enderrocada la seva *cel·la*, per aprofitar els blocs petris en la construcció d'una resclosa al riu. Quan era sencer, inspirà afortunadament la ploma del viatger francès Alexandre de Laborde, que el segle XVIII en feu un dibuix, únic testimoni gràfic que conservem d'aquest mausoleu en el seu estat originari (13).

La poca distància que separa Boades del Breny, fa pensar en una evident relació entre ells, malgrat en desconeixem el seu abast autèntic. És aquest sepulcre d'un interès arqueològic ben notable, que excedeix els objectius del present treball.

A TALL DE CONCLUSIÓ

Boades es presenta, ja des d'ara, com un punt clau pel coneixement del món antic al Bages i a les comarques interiors de Catalunya. La seva vida continuada durant les èpoques ibèrica i romana, com estan demostrant les darreres excavacions, li fa jugar un paper important, en tant que és en punts així on podem resseguir (a través de l'arqueologia) fenòmens encara foscos, com el procés d'iberització i de romanització. A manca de testimonis antics escrits, la paleta de l'excavador s'erigeix en veu autoritzada que pot anar ressol·lent, de mica en mica, els problemes i interrogants plantejats per la història antiga a les nostres comarques.

Si bé, com ja hem dit, es coneixia l'existència d'un lot de terrisses gregues que assoleixen cronologies ben altes (segles VI a. C.), i que permetien pensar en un més que probable passat ibèric a Boades, les darreres excavacions han acabat de confirmar aquest pronòstic. De moment, hom ha localitzat una fase d'ocupació dins l'època íbero-romana (segle II a. C.), però amb restes materials clarament situades dins un context cultural ibèric. Com hem dit, aquest fet pot ajudar molt en el coneixement del procés de romanització a la Catalunya interior. A més, ja hem parlat dels indicis que es tenen respecte un ocupament al segle III a. C.

Els sondejos del mes de març de 1984, han permès conèixer millor l'abast real de la vil·la romana, situat els seus límits en extensió. Situada al costat d'una bona via de penetració com és el riu (en aquest cas, excep-

cionalment, tan a prop de la confluència dels dos rius Llobregat i Cardener), aquest jaciment degué jugar un paper ben important en la història antiga de les nostres comarques. Paper que haurem d'anar coneixent a mesura que s'avanci en la seva investigació, tasca ja encetada i que convé continuar.

NOTES

- (1) Trobareu agrupada tota la bibliografia referent a Boades a: DAURA, A./GALOBART, J.- "L'arqueologia al Bages (I i II)", Les Fonts n.º 5 i 6, Manresa, 1982 i 1983.
- (2) Pels resultats de les prospeccions del mes de març: SÀNCHEZ, E./ DAURA, A./ GUERRERO, LL.A.- "Memòria de les excavacions del març de 1984 a Boades", inèdita. Actualment s'està procedint a l'elaboració de la memòria de la fase d'excavacions corresponent a la tardor de 1984.
- (3) Segons el mapa del instituto Geológico y Minero de España, full n.º 363 (Manresa), Madrid, 1973.
- (4) Vegeu: MARTINELL, Cèsar- "Sepulcre romà de Boades". "Memòries dels Amics de l'Art Vell", Barcelona, 1932; SERRA RÀFOLS, Josep de C.- "El sepulcre romà de Boades", Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya n.º 452, Barcelona, 1933.
- (5) Vegeu: "EL PLA DE BAGES" (Manresa), 39 i 30 de juny, i 4 i 23 de juliol, 1983.
- (6) Vegeu: SÀNCHEZ, E./ DAURA, A.- "Prospeccions arqueològiques a la vil·la romana de Boades", Dovella n.º 13, Manresa, 1984.
- (7) Vegeu: CURA, Miquel- "Guia arqueològica del Bages" dins "El Bages. Aproximació al medi natural i humà de la comarca", Manresa, 1980.
- (8) Vegeu: CURA, Miquel- "Les ceràmiques gregues de Boades (Bages)" en preparació.
- (9) Vegeu: SÀNCHEZ, A./ DAURA, A./ GUERRERO, LL.A.- "Memòria de les excavacions..." op. cit; pàg. 33.
- (10) Vegeu: SÀNCHEZ, E./ DAURA, A./ GUERRERO, LL.A.- "Memòria de les excavacions..." op. cit; pàg. 44.
- (11) Vegeu: SÀNCHEZ, A./ DAURA, A./ GUERRERO, LL.A.- "Memòria de les excavacions..." op. cit; pàg. 12.
- (12) Remetem a la consulta de la mateixa bibliografia donada a la nota 4, en la qual es publica el resultat dels treballs fets al sepulcre.
- (13) Un ampli estudi de la Torre del Breny és: CID, Carlos- "La Torre del Breny, sepulcro romano en las cercanías de Manresa", Ampurias n.º XII, Barcelona, 1950.

Joan Galobart i Badal
Estudiant d'arqueologia

L'anomenada "sitja n.º 2", a l'arribar als seus darrers nivells. Vegi's la gran quantitat d'ossos d'animal, entre els quals en destaquen varies mandíbules amb la seva dentició. (Foto: E. Sánchez).